

Lanstyák István

„Az Istennek könyve közönséges nyelven” (Tanulmányok bibliafordításról)

(Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet – Gramma Nyelvi Iroda,
2021. 190 pp, ISBN 978-80-89978-19-9)

Lechner Ilona, Petrusinec András

E-mail: lechner.ilona@kmf.org.ua; E-mail: petrusinec.andras@kmf.org.ua

Munkájuk során a fordítók minél magasabb fokú szöveghűség elérésére törekednek, vagyis igyekeznek minél pontosabban, a lehető legkevesebb jelentésvesztéssel átadni a forrásnyelvi szöveg tartalmát a célnyelven. Különösen fontos mindez a bibliafordítások tekintetében, hiszen a Szentírás szövege több százezer, millió emberhez jut el, akik iránymutatásként használják azt életük során. Jelen könyv szerzője, Lanstyák István saját bevallása szerint nyelvi lektorként figyelt fel a bibliafordításokra. Kutatásai során kezdetben a fordítástudomány és a kétnyelvűséggel kapcsolatos témakörök összefüggéseinek megvilágítására összpontosított, majd később a fordítástudomány kérdéseit a kognitív nyelvelmélet szemszögéből vizsgálta, mégpedig

a magyar bibliafordításokat elemezve. Utóbbi irányultságú tanulmányait összegezte jelen kötetben.

A könyv a szerző által megfogalmazott *Előszó*val kezdődik, amelyben az olvasó megismerkedhet a könyv szerkezetével, de egyidejűleg betekintést nyerhet az egyes tanulmányok tartalmába is. Lanstyák kitér a címválasztás okára, valamint a bibliafordítások pontosságának jelentőségére is utal. „Kötetem címe – Istennek könyve közönséges nyelven – idézet a Vizsolyi Biblia Előljáró beszédéből. [...] Ebben a gönci prédikátor hitet tesz többek között amellett, hogy a Szentírás – amely Isten akaratát jelenti ki az ember számára – »tökéletes, teljes, fogyatkozás nélkül való, tiszta, igaz«, s ezért nem szorul rá emberi toldozásra-foldozásra: »nem

szabad ahhoz semmit adnunk, hogy Istennél bölcsőbbeknek ne láttassunk, sem pedig nem szabad abban elvenni, vagy attól elhajolni jobb kézre, vagy bal kézre». Ez a hit járja át és egyszersmind hitelesíti Károli és munkatársai fordítását, s értetvővé teszi hosszan tartó hatását” (11). A könyvben olvasható hét tanulmányt a szerző négy tematikus egységre tagolta. Az első – *Bibliafordítás és nyelvi probléma* – egy tanulmányt tartalmaz, amely olyan problémákkal foglalkozik, amelyek mind a fordítót, mind az olvasót érintik. A második tematikus egység – *Egyenértékűség és relevancia* – három tanulmányból áll, míg a harmadikban – *A Károli-fordítás és revízió* – két tanulmánnyal ismerkedhet meg az olvasó. A negyedik, *Revízió – új vízió* címet viselő tematikus egységet alkotó tanulmányban a szerző a magyar bibliafordítások jövőjéről ismerteti gondolatait. Mindemellett a könyv tartalmaz egy szlovák és egy angol nyelvű összefoglalót, amelyeket egy hosszú szakirodalomlista követ. A kötetet a részletes tárgy-, név- és szómutató zárja.

Az első tematikus egységben, amelynek címe *Bibliafordítás és nyelvi probléma*, a szerző saját lektori tapasztalatait osztja meg az olvasóval a bibliafordításokban felmerülő problémákkal kapcsolatban. Megkülönböztet fordítói és befogadói problémákat, amelyek külön-külön kisebb problémákra tagolódnak, viszont szoros kapcsolatban állnak egymással, hiszen minél több problémával küzd meg a fordító, annál kevesebb problémával kell szembesülnie az olvasónak. Ezt követően részletesen kitér arra, hogy milyen problémák társíthatók a fordítóhoz és a befogadóhoz. A fordítóhoz olyan problémákat társít, mint az eredeti szöveg értelmezése és a szövegalkotás. Előbbi fakadhat abból, hogy egy szövegnek vagy szövegrészletnek eltérő értelmezési lehetőségei lehetnek. A szövegalkotás ezzel szemben összetettebb problémának bizonyul, mivel a nyelvi tényezők mellett számos nyelven kívüli tényezőt is figyelembe kell vennie a fordítónak. A nyelvi tényezők közül elsősorban a forrás- és a célnyelv közötti különbségeket, valamint a forrásszöveg regiszterét, szövegtípusát és műfaját kell figyelembe venni a fordítónak; ezzel szemben, a nyelven kívüli tényezők közül a fordítónak főként a kultúrák közötti különbségeket, illetve a korabeli társadalmi, kulturális, politikai kontextust kell szem előtt tartani. Mindkét tényező figyelembevételének elmulasztása problémákat okozhat a fordítás során.

A befogadóhoz olyan problémákat társít a szerző, mint a fordítás „pontatlansága”, vesztesége, nehézsége, valamint „lappossága” (25–26). A legfőbb forrása ezeknek a problémáknak az, hogy a célnyelvi és a forrásnyelvi szöveg soha nem lesz egyenértékű. Ez abból fakad, hogy a fordító interpretációja eltérő lehet a forrásszöveg szerzőjétől, illetve önmagában a fordításban résztvevő elemek is gyakran eltérő jelentésűek a forrás- és a célnyelvben. Ezek a különbségek visszaköszönhetnek a fordító által létrehozott produktumban is. A nyelvi szintet érintő legészrevehetőbb különbségek egyike a veszteség, amely bizonyos elemek kihagyását jelenti. A nyelvi szinteket érintő eltérések mellett a célszöveg értelmezési folyamata is eltérő lehet. Gyakran előfordul, hogy a célszöveg értelmezése nagyobb mentális erőfeszítést követel a célközönségtől, mint teszi azt az eredeti szöveg az eredeti célközönségtől (25). Ennek legfőbb oka a nyelvrendszerek közti különbségek

ben keresendő, amelyek egyúttal nem csak az értelmezési folyamatot befolyásolják, hanem esztétikai veszteséghez is vezethetnek. „A fordítónak el kell döntenie, hogy a formai és tartalmi egyenértékűséget követi-e, figyelmen kívül hagyva az esztétikai értéket, vagy az esztétikai értéket emeli ki, amely magában hordozza a formai és tartalmi veszteséget” (26). Mindkét esetben „laposabb” szöveget kap a célközönség.

A következő tematikus egység első tanulmánya *A fordítási egyenértékűség néhány válfajáról*, amelyben a szerző megkísérel választ adni arra a kérdésre, hogy mi alapján nevezhetünk egy fordítást pontosnak vagy szöveghűnek. A szerző a fordítás pontosságát az egyenértékűséghez köti, amely a két szöveg hasonlóságán alapul. Ezáltal megkülönböztet motivációs, denotatív, konnotatív, stiláris, pragmatikai, szerkezeti, illetve szövegszintű egyenértékűséget. Ezek a szempontok eltérő kritériumokon alapulnak, de legtöbbjük a nyelvek szókészletét érinti, leszámítva az ötödik és a hetedik szempontot. Mindemellett figyelmet szentel a kognitív kiindulású relevanciaelméletnek is (bár ebben a tanulmányban ezt a témát csak felületesen érinti), amely segít a fordítónak biztosítani az olvasók számára a „kommunikatív fogódzókat” (39), amelyek segítik a célközönség értelmezését.

A második tanulmány ebben a tematikus egységben a *Relevanciaelmélet és fordítás* címet viseli, amelyben Lanstyák részletesen szemlélteti Dan Sperber és Deirdre Wilson 1986-os relevanciaelméletét a fordításra vonatkoztatva. Célja, hogy felhívja a figyelmet annak hasznosíthatóságára a fordítás során. Ennek érdekében összefoglalja az elméleti háttérismereteket, amelyeket saját kutatási eredményeivel illusztrál, illetve támaszt alá. A nyelvészetben a 70–80-as évekre tehető kognitív fordulat után megjelent új szemlélet a fordítást egyfajta, a fordító és célközönsége között folyó írott kommunikációnak tekinti, ebből kifolyólag hasonló elvek vonatkoznak mindkettőre. A relevancia elve szerint a fordítás során létrejött szöveg akkor releváns, ha egyensúlyban van az értelmezésbe fektetett erőfeszítés annak eredményével, vagyis az értelmezés során kapott új információ mennyiségével. Lanstyák megfogalmazásában „a relevancia elvében a fordítás befogadóinak az a törekvése fejeződik ki, hogy a fordítás elolvasásába (vagy meghallgatásába) épp annyit kelljen befektetniük, amennyit várnak tőle. Ha sokat várnak [...], akkor sokat hajlandóak áldozni rá. Ha kevesebbet várnak [...], akkor elvárják, hogy a befektetés is kisebb legyen” (61). A tanulmányban a szerző részletezi a dekódolás és következtetés, a kognitív környezet és kontextus, a kontextuális hatás, a kommunikatív fogódzó, a metaforák fordítása témaköröket. Összegzésképp a szerző kifejezi arra irányuló reményét, hogy a későbbi revíziók és fordítások során az eddig „dinamikus vagy funkcionális egyenértékűség elve szerint fordítók” (73) figyelembe veszik a relevanciaelmélet alap gondolatait, ezáltal készek lesznek arra, hogy jobb megoldásokat keressenek.

A tematikus egység utolsó tanulmányában – *Direkt – Indirekt – Hibrid* – a fordítás különböző, a címben megjelölt válfajait taglalja a szerző. A tanulmány bevezetőjében a relevanciaelmélet idevágó téziseit foglalja össze a szerző, amelyek szorosan kapcsolódnak a három fordítási típushoz. Meglátása szerint az elmélet

gyakorlati alkalmazása a fordítót döntéshozatalra készíti, vagyis a fordítónak el kell döntenie, hogy „direkt”, „indirekt” vagy „hibrid” fordítási megoldást alkalmaz (81–89). A direkt fordítási megoldások alatt a szerző azt érti, amikor a fordító olyan fordítást készít, amely más nyelven ad vissza minél többet abból, amit az eredeti szerzők a saját olvasóközönségükkel akartak közölni, erősen támaszkodva az üzenet forrásnyelvi jellegzetességeit is tükröző kommunikatív fogódzókra (89–90). Ezzel szemben indirekt fordításkor a fordító olyan fordítást készít, amely igazodik a célnyelvi befogadói közeg igényeihez, valamint a célnyelvi befogadók világismertetéhez, s a fordító kevésbé törődik az üzenet forrásnyelvi jellegzetességeit is tükröző kommunikatív fogódzókkal, megelégszik azok részleges átadásával (90). A szerző szerint azonban a két válfaj csak elméleti kategória, mivel a tényleges fordítások mind direkt, mind indirekt módszerrel létrehozott szövegrészleteket tartalmaznak (89). A hibrid fordítás ezen két kategória ötvözete, amely mindkét megoldást tartalmazza. Ezen a ponton azonban a szerző felhívja a figyelmet arra, hogy nem mindegy, hogy a szövegben melyik megoldás dominál. Azon hibridfordításokra, amelyekben inkább a direkt megoldások dominálnak, a szerző a „direkt fordítás” műszót alkalmazza, míg azon fordításokat, amelyekben az indirekt megoldások vannak túlnyomó többségben, az „indirekt fordítás” műszóval illeti (90).

A harmadik tematikus egység első tanulmánya *A Károli-biblia 20. és 21. századi revízióinak néhány kérdéséről* címet viseli, amelyben Lanstyák bemutatja azon kutatásait, amelyek során nyelvészeti és fordításelméleti szempontból vizsgálta a Károli Gáspár-féle bibliafordítás újszövetségi részének 20. és 21. századi változatait. Leszögezi, hogy a tanulmány nem a kutatás teljes eredményeit mutatja be, hanem néhány általános tanulságot tartalmaz. Kutatásai során a szerző összehasonlította az eredeti Károli Gáspár-fordítást (más néven Vizsolyi Biblia) és a róla készült fordításokat, illetve fordításváltozatokat. A tanulmány első felében elmagyarázza a revízió és a hozzá kapcsolódó rokon fogalmak lényegét, illetve bemutatja a vizsgálatba bevont fordításokat/revíziókat. A szerző elsődlegesen a következő kérdésekre szeretett volna választ kapni kutatása által:

- mennyire sikerült a vizsgált revízióknak hozzáigazodniuk nyelvhasználatukban a 20. és 21. századi magyar nyelvi normákhoz;
- mennyire tudták a revideálást végző szakemberek kiküszöbölni a kiindulásul szolgáló fordításváltozat nyelvi, illetve fordítási szempontból hibás vagy problematikus megoldásait;
- egyáltalán: hogyan voltak képesek tolmácsolni az eredeti görög Újszövetség mondanivalóját a 20. és 21. századi magyar olvasó számára (93).

A kérdések megválaszolása érdekében a szerző számtalan bibliaváltozatot vetett össze az eredeti Vizsolyi Bibliával, illetve Tótfalusi Kis Miklós 1685-ben kiadott Aranyas Bibliájával. Az összehasonlítást és az elemzést a BibleWorks és a theWord számítógépes programok segítségével kivitelezte. Az elemzés során a szerző mindenekelőtt a szöveghűséget/pontosságot és a normakövetést vizsgálta, de arra is

szeretett volna rávilágítani, hogy hogyan lehet sikeresen modernizálni a Bibliát, és más, egy-egy nyelvközösség által nagy becsben tartott irodalmi alkotásokat és fordításokat (118).

Meddig Károli a Károli? – teszi fel a kérdést Lanstyák a harmadik tematikus egység második tanulmányában, amelyben bemutatja az általános tanulságait annak, hogy a Károli-féle bibliafordítás legújabb, 2011-es revíziója mennyire tekinthető még Károli-fordításnak. Kutatása során a szerző azt feltételezi, hogy a Károli-biblia új revíziói nagymértékben eltérnek az eredeti változattól, mivel a fordítók nem csak nyelviileg modernizálták a szöveget, hanem módosították a fordítás koncepcióját is (122). A tanulmányból kiderül, hogy az eredeti fordításban Károli Gáspár inkább a direkt fordításra törekedett, míg a modernizált változatok inkább indirekt fordítási megoldásokat tartalmaznak. Erre alapozva a szerző felveti azt a kérdést, hogy vajon van-e létjogosultsága a Károli-biblia modernizálásának. Meglátása szerint szükség van efféle modernizálásokra, azonban csak olyan esetekben, amelyek alapjaiban nem változtatják meg a fordítás koncepcióját, és összhangban állnak a fordítás Károli Gáspár által képviselt elveivel.

Az utolsó tematikus egységben a szerző *A magyar bibliafordítások jövőjéről* osztja meg gondolatait. A tanulmány alapjául egy 2013. évi konferencia előadásai szolgáltak, amelyek a legfontosabb magyar bibliafordítások témakörét járták körbe. Ahogy az egész könyvben, így ebben a tanulmányban is fontos szerepet játszik a relevanciaelmélet, amelyet a szerző újfent felvázol. Ezt követően kitér arra, hogy hogyan lehetne elkerülni a fordítási hibákat, amelyek módosítanak a fordítás pontosságán. Továbbá részletezi azt is, hogy milyen normákat kell követnie a fordítóknak, hogy az ne módosítsa az alapkoncepciót. Megjegyzést tesz arra, hogy általánosságban a bibliafordítás szempontjából az a jó, ha a szövege lehetőleg „világi” szóhasználatot és mondatfűzést követ (113). Felhívja továbbá a figyelmet arra is, hogy a Biblia nem csak ünnepnapokon olvasandó, üzenete nem csak az ünnepnapokra és vasárnapokra vonatkozik, hanem inkább a mindennapokra, így hibásnak tartja annak „ünnepélyes” fordítását. Erre utal a könyv címe is, miszerint a Bibliát az embereknek közönséges nyelven kell olvasni, mivel csak így jut el Isten szövege és annak valódi üzenete a halandó emberekhez. A Szentírás fordítása során (is) kiemelten fontos a célközönség, a hétköznapi emberek, az ő nyelvi repertoárjuk, kognitív környezetük.

Az ismertető bevezetőjében felvetett probléma, a szöveghűség megőrzése több szempontból is kihívások elé állítja a fordítókat, amelyeket a szerző meglátása szerint a könyvben többször emlegetett relevanciaelmélet figyelembevételével lehet leküzdeni. Lanstyák világos gondolatmenettel és könnyen olvasható nyelvezettel mutatja be könyvében a kognitív pragmatikai szemlélet alkalmazhatóságát a fordítás során, példáit a bibliafordításokból meríti. Mindazonáltal a könyvet érdekes olvasmányként ajánljuk a fordítástudomány iránt érdeklődő nyelvészeknek, és általában a Biblia-fordítások elkötelezett elemzőinek is, hiszen a szerző érvelése és következtetései új megvilágításba helyezik a fordítás témakörébe tartozó problematikus területeket.